

ВЕРБАЛЬНА МАНІПУЛЯЦІЯ У ПРАКТИЦІ КУЛЬТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Климентова Олена Вадимівна,

канд. філол. наук, докторант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються механізми мовної сугестії, що базуються на трансформації вербального стимулу. Пропонується покроковий аналіз усіх етапів вербальної маніпуляції, розкривається їхній вплив на реципієнтів.

Ключові слова: вербальна маніпуляція, емотивна кореляція, культ.

Українські науковці все частіше звертаються до вивчення релігійного вербального дискурсу. Предметом їх досліджень стають релігійна термінологія, концептуальна сфера, семантико-стилістичні особливості, дискурсивні параметри, жанрова специфіка, україномовні переклади сакральних творів, вплив на українську літературну мову на різних етапах її розвитку, біблійна фразеологія тощо. Теоретичні підвалини наукового студіювання сакральних текстів закладено в працях І. Огієнка. У річищі вищеназваних проблем виконані праці С. Бібли, К. Германа, О. Горбача, О. Даскалюк, А. Коваль, О. Кожушного, Н. Кочан, В. Лучика, П. Мацьківа, В. Мокрого, В. Німчука, О. Огірка, М. Скаба, Л. Струганець тощо. Водночас прагматичні аспекти дослідження текстів конфесійного спрямування ще майже не опрацьовані. Так само мало вивченими залишаються й мовні маніпуляції з використанням сакральних текстів.

Багатоплановість семантики та потужна здатність до створення асоціативних зв'язків дозволяють використовувати сакральну лексику з різноманітними прагматичними цілями й, зокрема, маніпуляційними. Подібні вербальні маніпуляції займають вагоме місце у практиці деструктивних культів. Проте експертним оцінкам діяльності тоталітарних релігійних спільнот зазвичай бракує аналізу вербально-сугестивного складника цього процесу. Часто лише констатується наявність та задіяність у перепрограмуванні свідомості adeptів певного вірування мовних механізмів деструктивного впливу. Тому виявлення подібних механізмів, які ініціюються лідерами культів, є важливим завданням, успішне вирішення якого полегшує процес соціальної реабілітації жертв культів.

Метою даної статті є дослідження особливостей вербальної маніпуляції у культовій практиці. **Предметом** дослідження є сектантська презентація сакральної лексики на основі звуко-ритмічної трансформації. **Об'єктом** вивчення виступає слово "алілуя". Для досягнення мети необхідно вирішити наступні **завдання**: з'ясувати етапи трансформаційного процесу, його складники та наслідки. Наукова **новизна** статті зумовлюється актуальністю висунутих завдань та низьким рівнем розробки лінгвістичної підтримки реабілітаційних заходів для жертв культів.

На думку Є. Волкова, дослідника діяльності культів, вразливим місцем у позиції "прокультових" суспільствознавців є надмірна довіра до слів і текстів замість прискіпливого аналізу того, який реальний практичний процес здійснюється в культах під вербальним прикриттям [evolkov].

Прагматичний підхід до звукопису та ритміки сакральних текстів як можливих інструментів вербальної сугесії підводить до висновку, що вони є зручними інструментами сугестора для реалізації його інтенцій. У разі канонічної презентаційної ситуації за звуко-ритмічними параметрами стоїть відповідна культурна традиція, що міфологізує кореляцію між ними і смислом. Зазвичай механізми звуко-ритмічного впливу напрацьовуються в культурному середовищі функціонування сакрального тексту. Водночас у культах вони можуть використовуватися маніпулятивно.

Дослідники фідеїстичних текстів, і насамперед тих, що задіяні в сакральних ритуалах, відзначають їх насиченість голосними або й приголосними, яка вказує на певну технологічність створення цих текстів. На просодичному рівні звукові повтори, накопичення голосних чи приголосних, ненормативне наголошення, специфічна паузація, індиферентна до логіки висловлення інтонаційна підтримка в ритуальній презентації формують звуко-ритмічний малюнок, що не властивий живому мовленню. Подібні відхилення від мовної норми як такі, що стоять в одному ряду з іншими явищами лінгвальної неоднозначності, ускладнюють процес розпізнавання звукового сигналу в потоці мовлення, відволікаючи ліву півкулю мозку, завантажуючи її рутинною працею розпізнавання повідомлення, й відкривають нові можливості перед правою півкулею. Отже, такі звуко-ритмічні ефекти виконують сугестивну роль і можуть служити симптоматичною ознакою вербального сугестивного впливу.

Правомірність такого підходу підтверджують і вербальні маніпуляції на основі звуко-ритмічних ефектів, які практикуються у деструктивних сектах. Приміром, харизматами фонетично модифікується слово "алілуя", що етимологічно пов'язане з єврейським *hallelu jah* (хваліте Бога!) – пісня на честь Трійціного Бога, що співається або читається при богослужінні тричі. З додаванням славослів'я Богу: *слава Тобі, Боже!* [Полный 1993, 12].

Фонетична трансформація з метою вербальної маніпуляції здійснюється:

- за допомогою додавання початкового *x* – *халілуя*. З позицій етимології така акція має певну логіку. Водночас поза межами компаративістського підходу вона нав'язує асоціативність зі сміхом (*ха – ха –ха!*), тобто у такий спосіб латентно формується емотивна кореляція з радістю. У свою чергу "спайка" з цією емоцією дозволяє залучити у вербальний процес потужний сугестивний потенціал. Дана звукова реалізація емоційного реагування має інстинктивний характер і глибоко закорінена у підсвідомості. Асоціативність *ха!* доступна більшій контактній аудиторії порівняно з немодифікованим початком слова, отже вона має більшу валідність. На основі даної трансформації стає можливим латентно сформулювати емотивну кореляцію й решти частин слова;

- шляхом вимови *и* замість *і* після літери *л* – *халилуя*. З позицій граматики така трансформація порушує "правило дев'ятки", відповідно до якого у словах іншомовного походження після літери *л* перед наступним приголосним (за нечисленними винятками) має писатись і вимовляється *і* (*лідер, Ліверпуль, кулінарія, література* тощо). Проте для розрізнення смислу заміна не суттєва, але фонетичний образ слова, що тримався на рівновазі твердий (*а*) – м'який (*і*) – твердий (*у*) – м'який (*я*) голосний, руйнується. Це створює певні перешкоди для розпізнавання вербального стимулу на підсвідомому рівні;

- за допомогою чіткої й акцентованої розбивки на склади при озвученні: *ха – ли – лу – я*. Просодично акцентується кожна частинка слова, тобто вимовляються окремо й ударно всі фонетичні склади, завдяки чому звична для розпізнавання одновіршинна синтагма замінюється на полівершинну. Це знову ж таки створює певні перешкоди для ідентифікації цього вербального стимулу на підсвідомому рівні. Окрім того, при маніпулятивному тлумаченні акцентація *лі/ли* дозволяє запропонувати в якості семантичного асоціата слово "лик" (рос. *лик, ликование, лую*), що походить від грецького *χορός* – збори людей, які співають і танцюють, веселі урочисті збори [Полный 1993, 283]. Словник церковнослов'янської мови пропонує низку дериватних форм, які підсилюють таку акцентацію *-ли* і значною мірою міфологізують його: *ликтостояння* – стояння на молитві церковній разом з іншими; *ликовання* – урочистість, виявлення радості; *лую* – танцюю, радію з якогось приводу тощо [Полный 1993, 283]. Цей комплекс тлумачень має прозору позитивну конотацію й спрямований на створення емотивної кореляції з радістю;

- шляхом акцентації *-лу*, що мотивує асоціацію з *лукавством*, негативізм якого в рамках релігійного дискурсу при маніпуляційному потрактуванні послаблюється за рахунок загальнозживаного тлумачення: *лукавий* – хитруватий; який щось приховує. Натяк на таємницю та сакралізацію підсилює процес міфологізації, розпочатий у попередніх трансформаціях;

- у немодифікованому варіанті при вимові слова "алілуя" кінцевий голосний *я* має слабкі позиції – не наголошений; інформативне навантаження цього звука незначне, бо він цілком прогнозований. Натомість у модифікованому варіанті акцентація *-я* створює широкі можливості для вербальних маніпуляцій сугестора, приміром, на основі виявлення спорідненості з іменем *Яхве* чи ідеєю власної харизматичності кожного учасника конфесійної акції тощо;

- за допомогою остаточного оформлення позитивної конотації модифікованого слова на наступному етапі: пропонується мелодійна підтримка, що корелює з емоцією радості – слово "халілуя" проспівується у мажорній тональності. Звісно ж, задіяні й невербальні чинники, що сигналізують про радість: жести, вираз обличчя, поза. Взяти участь у колективному радісному співі запрошуються всі присутні. Зазвичай у такій презентаційній ситуації задіяні й інші субмодальності – візуалізація, тактильність тощо. Після багаторазового повторення гуртом, тримаючись за руки, пританцювуючи, у реципієнта за даним словом закріплюється конотація з позитивом. Асоціатом до нього починає виступати радість, єднання з людьми, близькими по духу, довіра до інших, відкритість тощо. Регулярно повторюючись, поступово ці емоційні почування та стани монополізуються тільки даною культовою групою.

Дослідник психологічних маніпуляцій у тоталітарних сектах Є. Волков пише: "Особи, стосовно яких здійснюється вербовка, відчувають себе втаємниченими в унікальну мову, словниковий запас та нове знання. Вони починають почуватися більш комфортно, спілкуючись із культистами, і, врешті-решт, щойно ця мова стає частиною їх щоденного життя, почуватися загальмованими, спілкуючись із людьми поза культом, які відверто не можуть цього зрозуміти. Це робить свій внесок у поляризований менталітет "ми – вони", причому потенційні новопосвячені почи-

нають більшою мірою асоціювати себе з культом і менше – з некультовим світом" [Волков 1996, 3, 79]. Можливість реалізувати природні потреби у дружбі, близькості, емоційній підтримці поступово пов'язується тільки з культом, водночас до позакультового життя змінюється відчуження. Повертати до нормального життя колишніх членів культів дуже важко. Як показує зарубіжний досвід, залучення до цієї діяльності лінгвістів оптимізує процес реабілітації. Значна увага приділяється інтенсивному інформуванню постраждалих про всі аспекти подвійних стандартів у діяльності секти й, зокрема, роз'ясненню механізмів мовних маніпуляцій. Лінгвістичне забезпечення процесу реабілітації, окрім того, полягає в розробці спеціальних вправ на відновлення почуття гумору, здатності сумніватися та на розвиток уваги. Звісно, контекст кожної реабілітаційної ситуації може мотивувати свій набір дидактичних матеріалів. Приміром, у багатьох випадках можуть бути корисними вправи на розпізнавання та створення емотивної кореляції через відповідну вербалізацію почувань реципієнта чи вправи на розвиток уяви, що також мають потужний конструктивний потенціал. На жаль, сектантські рухи в усьому світі міцно утримують свої позиції. Кількість жертв їх діяльності постійно зростає, тому всі форми протидії цій тенденції – важливе завдання, що має вирішуватися спільними зусиллями представників релігійних конфесій та науковцями.

Отже, виявлення механізмів мовного впливу, що ініціюються та практикуються лідерами культів, ефективно доповнює процес соціальної реабілітації жертв культів. Фахове роз'яснення кожного етапу мовної маніпуляції за принципом "case study" оптимізує реабілітаційну діяльність. Застосування спеціальних мовних вправ та інформування про конструктивні можливості вербальної сугестії закладає основи для наступних етапів подолання наслідків участі в культі й, зокрема, самостійної психокорекції. Тому глибше лінгвістичне опрацювання всіх аспектів даної проблематики є одним із важливих напрямків розвитку сучасної лінгвістики.

В статье рассматриваются механизмы языковой суггестии, которые базируются на трансформации вербального стимула. Предлагается пошаговый анализ всех этапов вербальной манипуляции, раскрывается их воздействие на реципиентов.

Ключевые слова: вербальная манипуляция, эмотивная корреляция, культ.

The article is devoted to the mechanisms of verbal suggestion, which is based on the transformation of verbal symbol. Step by step analysis of all stages of verbal manipulation and their influence on the recipients is proposed.

Key words: verbal, manipulation, emotive correlation, cult.

Література:

1. Волков Е. Н. Методы вербовки и контроля сознания в деструктивных культах / Е. Н. Волков // Журнал практического психолога. – 1996. – № 3. – С. 76–82.
2. Полный церковно-славянский словарь / протоіерей Г. Дьяченко. – Репринт. воспр. изд. 1900 г. – М. : Издательский отдел Московского Патриархата. – 1120 с.
3. <http://evolkov.net/cults/articles/Volkov.E.Mind.control.htm>.